

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

СТРОКИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

студента 2 курсу, 6 м групи,
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації

«Цивільне право і процес» _____ Хмельовський Станіслав Ігорович

Науковий керівник

к.ю.н., доц.

_____ Івасин Олександр Романович

Гарант освітньої програми

д.ю.н.

_____ Примак Володимир Дмитрович

Київ-2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ СТРОКІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	6
1.1. Поняття строків у цивільному праві.....	6
1.2. Види строків у цивільному праві.....	9
1.3. Порядок обчислення строків у цивільному праві.....	13
РОЗДІЛ 2 ПЕРЕБІГ СТРОКІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	19
2.1. Початок перебігу строку у цивільному праві.....	19
2.2. Закінчення строку у цивільному праві.....	25
2.3. Порядок вчинення дій в останній день строку у цивільному праві ...	28
2.4. Відстрочення виконання зобов'язань (мораторій).....	30
РОЗДІЛ 3 СТРОКИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ	33
3.1. Поняття та види строків захисту цивільних прав	33
3.2. Матеріальні строки захисту цивільних прав.....	34
3.3. Процесуальні строки захисту цивільних прав.....	39
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми дослідження зумовлена постійним зростанням суспільних відносин, що регулюються цивільним правом, що не є абстрактними, а існують в реальних межах. Регулювання дії у часі суб'єктивних прав і обов'язків є важливим засобом юридичного впливу на поведінку учасників таких відносин. Особливістю цивільних правовідносин є те, що вони виникають, тривають, змінюються та припиняються у часі. Кожна подія разом із суспільними відносинами існує в просторі і часі. Проблема ж часу в цивільному праві не досліджена в повному обсязі. Що ускладнює тлумачення та в повній мірі застосування параметрів функціонування соціально-значущих правовідносин та шляхів їх захисту.

Юридичною наукою встановлено, що строки у цивільних правовідносинах упорядковують цивільний обіг, стабілізують цивільні відносини, сприяють якісному задоволенню потреб громадян та організацій, забезпечують своєчасний захист цивільних прав. Однак для досягнення зазначеної мети та виконання цивілістичними строками свого функціонального призначення актуальним є дослідження саме юридичної природи строків (термінів) у цивільному праві, визначення їх взаємозв'язку із суб'єктивним правом учасника цивільних правовідносин та особливостей застосування в залежності від виду та цільового призначення [47, с. 3].

Мета роботи полягає в дослідженні регулятивного значення строків у цивільному праві, а також їх класифікація. Та розглянуто методологічне значення категорій «строк» та «термін», обґрунтування визначення та диференціації строків за різними критеріями, встановлення юридичного значення запропонованих класифікацій у правозастосуванні.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі **завдання**:

- 1) встановити загальне поняття строків у цивільному праві;

- 2) дослідити основні види цивільних строків та їх вплив на суспільні правовідносини в залежності від класифікації;
- 3) проаналізувати порядок обчислення строків у цивільному праві;
- 4) встановити порядок визначення початку перебігу строків;
- 5) встановити порядок визначення закінчення строку у цивільному праві;
- 6) визначити порядок вчинення дій в останній день строку у цивільному праві;
- 7) розкрити юридичне значення відстрочення виконання зобов'язань (мораторій) у контексті перебігу цивільно-правових строків;
- 8) визначити поняття та види строків захисту цивільних прав;
- 9) розкрити поняття матеріальні строки захисту цивільних прав;
- 10) розкрити поняття процесуальні строки захисту цивільних прав.

Об'єктом дослідження є строки та терміни різних інститутів цивільного права.

Предмет дослідження – зміст понять «строків» та «термінів», значення і класифікація у цивільному праві.

Методи дослідження. У роботі були використані формально-юридичний, порівняльно-правовий методи дослідження, аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, класифікація, метод тлумачення правових норм та інші загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. За допомогою формально-юридичного методу дослідження ми встановили сутність поняття «строк», «термін», «давність», «своєчасно», та інші, які відображають часові зв'язки, зміст понять. Використання аналізу, синтезу, методу тлумачення правових норм дало нам можливість визначити особливості закріплення в правових актах часових параметрів функціонування правовідносин, їх правовий статус, проаналізувати проблемні та суперечливі положення актів законодавства, що регулюють часові поняття при застосуванні норм сімейного, житлового, земельного, екологічного, господарського та інших галузей законодавства

України. Порівняльно-правовий метод у нашому дослідженні був потрібний для розмежування категорій «строк» і «термін».

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що незважаючи на існуючі дослідження існують проблеми визначення та класифікації строків у цивільному праві, серед науковців продовжуються дискусії щодо існуючих підстав для класифікації строків та віднесення конкретного строку до відповідної підстави. Теоретичні рекомендації обґрунтовано для використання у практичній законодавчій діяльності.

Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Значення і класифікація строків у цивільному праві», що опублікована у збірнику наукових статей студентів денної та заочної форми навчання «Цивільне та комерційне право : виклики сьогодення». К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, зроблені нами за результатами дослідження, можуть бути використані для проведення подальших досліджень правового часу, точності визначення його меж, незалежно від матеріального чи процесуального застосування. Важливість полягає в можливості забезпечення можливості здійснення права, тобто коли фізична або юридична особа, реалізуючи закладені у нього правомочності, може отримати практичну допомогу у встановлений законом строк, вірно визначивши його часові межі, підстави застосування.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій та списку використаних джерел, який містить 73 найменування. Структура визначена предметом, метою, завданнями і логікою наукових пошуків. Загальний обсяг роботи викладено на 57 сторінках комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ПРО СТРОКИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

1.1. Поняття строків у цивільному праві

Стаття 251 Цивільного кодексу України містить визначення строку й терміну, визначено їх принципову різницю.

Строком є певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення.

Терміном є певний момент у часі, з настанням якого пов'язано дію чи подія, яка має юридичне значення [6]. Поняття терміну уособлюється з певним моментом у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. Момент (від лат. *momentum* – рушійна сила, поштовх) означає мить, миттєвість, яка знаходиться між минулим і майбутнім.

Факт здійснення прав і обов'язків у часі викликає необхідність закріплення моментів їх виникнення, зміни та припинення в загальному спливі часу для забезпечення визначеності та стабільності цивільних правовідносин, і саме з цією метою використовується категорія строків та відповідно термінів.

Одним із способів визначення строку чи терміну є вказівка на подію, яка має неминуче настати. Проте як строкову можна назвати ту подію, настання якої є неминучим, на відміну від події, що використовується під час укладення умовних правочинів і характеризується тим, що вірогідність її настання невідома.

Так, відповідно до частин 1 і 2 статті 212 Цивільного кодексу України особи, які вчиняють правочин, мають право обумовити настання чи зміну прав і обов'язків обставиною, щодо якої невідомо, настане вона чи ні (відкладальна обставина), або обумовити припинення прав і обов'язків обставиною, щодо якої невідомо, настане вона чи ні (скасувальна обставина).

При позначенні ж строку чи терміну вказівкою на подію, яка має неминуче настати, сторони цивільного правовідношення усвідомлюють об'єктивний характер певної події (обставини) і неминучість її настання, хоча конкретний момент настання цієї події в часі може бути наперед їм невідомим. Так, наприклад, можна приурочити вручення особі подарунку в день її повноліття (досягнення 18 років), оскільки ця подія неодмінно настане в певний день (звичайно, при житті особи), після спливу 18 років із дати народження.

У законі (частина друга статті 251 Цивільного кодексу України) поняття терміну збігаються з певним моментом у часі, із настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення.

О. В. Шовкова наголошує на тому, що в юридичному розумінні поняття «термін» і «момент» не завжди збігаються, а як приклад наводить категорію «момент набуття права власності» (стаття 334 Цивільного кодексу України), вважаючи що в цьому разі момент не є часовою категорією, а певним юридичним фактом, смислове значення якого позбавлене темпорального навантаження [35].

Ми ж не поділяємо цю думку, як і Луць В. В., бо за частиною першою статті 334 Цивільного кодексу України право власності в набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом. Отже, значення юридичного факту тут має саме вчинення дій щодо передання майна, а не сам момент передачі, який фіксується в часі. Передання майна вважається вручення його набувачеві чи перевізникові, організації зв'язку тощо для відправлення, пересилання набувачеві майна, відчуженого без зобов'язання доставки. До передання майна прирівнюється вручення коносаменту чи іншого товарно-розпорядчого документа на майно (частина друга статті 334 Цивільного кодексу України)[57].

Розмежування категорій «строк» і «термін» має важливе методологічне значення не лише для цивільного права, а й для розуміння відповідних часових понять при застосуванні норм сімейного, житлового, земельного, екологічного,

господарського та інших галузей законодавства. На жаль, на рівні не лише інших галузей законодавства, а й підзаконних нормативних актів цивільного законодавства таке розмежування названих понять не завжди послідовно проводиться, коли замість поняття «строк» вживається поняття «термін» або навпаки.

Підкреслюючи необхідність розмежування понять «строк» і «термін», слід водночас відзначити їх взаємодію, поєднання в регулюванні певних цивільних правовідносин. Так, відповідно до ст. 530 ЦК, якщо в зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню в цей строк (термін). Зобов'язання, строк (термін) виконання якого визначений вказівкою на подію, яка неминуче має настати, підлягає виконанню з настанням цієї події. Якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання в будь-який час. Боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або актів цивільного законодавства.

Отже, при невизначеності в зобов'язанні строку виконання боржником цивільно-правового обов'язку вчинення боржником дій із виконання обов'язку приурочується до моменту пред'явлення вимоги кредитором, яка може бути заявлена у будь-який час в період існування зобов'язання (термін). Але боржникові надається семиденний строк з дня пред'явлення вимоги для виконання такого обов'язку (строк) [60 с. 49-50].

Визначення правового строку мають подвійний характер: з одного боку, строк розглядається як певний період часу, з іншого, – як певний момент часу. Строк, по відношенню до терміну, є більш загальною часовою категорією в цивільному праві, оскільки він, як певний відрізок часу, зі спливом якого настають юридичні наслідки, визначає період, протягом якого суб'єкт цивільних правовідносин може реалізувати та захистити свої права. Строки та

терміни охоплюють та характеризують принципово різні показники, хоча терміни доцільно розглядати як складову частину строків. Самостійного значення терміни, як різновид цивільно-правових строків, мають, як правило, у випадках встановлення, зміни або припинення ними того чи іншого права [6].

1.2. Види строків у цивільному праві

Цивільно-правові строки численні й різноманітні. Відповідно й призначення строків є різним. Різноманітність строків, які регулюються нормами цивільного права, зумовлює потребу і їх класифікації.

За способом становлення розрізняють строки:

- 1) встановлені у законах;
- 2) встановлені у підзаконних нормативно-правових актах;
- 3) встановлені адміністративними актами;
- 4) встановлені рішенням суду;
- 5) встановлені іншими органами, на які державою покладені функції по захисту суб'єктивних цивільних прав;
- 6) встановлені угодами, договорами учасників цивільних правовідносин [70, с. 192].

За зміною за згодою сторін розрізняють: імперативні, диспозитивні та імперативно-диспозитивні цивільно-правові строки [48, с. 44].

Імперативними називаються такі строки, які не можуть бути змінені по погодженню сторін. Це, перш за все строки позовної давності (відповідно до ст. 259 ЦК України вони можуть бути лише збільшені) та строки набувальної давності.

Диспозитивними вважаються строки, які хоч і передбачені законом, але можуть бути змінені за погодженням сторін (наприклад, строки в орендних відносинах). У деяких випадках закон встановлює лише мінімальний або максимальний строк для здійснення певних дій. Разом з тим учасникам таких

правовідносин надається право відповідно цей строк збільшити або зменшити. Останні строки за своїм характером є імперативно-диспозитивними.

За характером визначення цивільно-правові строки, як правило, поділяються на: визначені та невизначені. У свою чергу визначені строки поділяються на три види: абсолютно визначені, відносно визначені, невизначені [44, с. 108].

Визначеним є строк з яким пов'язуються юридичні наслідки, тобто чітко встановлюється тривалість відрізка часу – день, місяць, рік. Невизначеним є строк, якщо за законом чи договором взагалі не встановлено будь-якого часового орієнтиру, хоча й передбачено, що відповідні цивільні правовідносини мають часові межі. Як приклад це коли договором позика передбачено повернення боргу «за першою вимогою».

В подальшому дані строки, як правило, мають уточнюватись (наприклад, у ст. 63 Цивільного кодексу України вказано, що договір найму укладається на строк, встановлений договором).

Відносно визначені строки, або як абстрактні характеризуються меншою точністю і вказують лише приблизні орієнтири, наприклад, «у розумний строк», «у строк, необхідний для виконання», «негайно» тощо.

Виходячи з положень Конституції України, а саме, ст. 129 [1], «розумність» строків є однією з основних засад судочинства в Україні.

Словосполучення «розумний строк» означає необхідність враховувати всі конкретні обставини, в яких діють учасники правовідносин. Поняття «розумний строк» відноситься до оціночних понять, які рясніють у багатьох нормах Цивільного кодексу України. Хоч Цивільний кодекс України оперує поняттям «розумний строк», однак не містить загальної норми, в якій розкривався би зміст цього поняття. Як зазначає Я. М. Романюк, чимала кількість оціночних понять у сучасних кодифікованих актах може призвести до виникнення низки проблем під час їх застосування. Застосовуючи оціночне поняття, суб'єкт правозастосування самостійно визначає шляхом власної правосвідомості, чи

охоплюється використанням у правовій нормі оціночним поняттям факт, який мав місце, чи ні. Залежно від того, яка ситуація тлумачиться, встановлюються межі правозастосовного досвіду, які змістовно зумовлюють вибір судом (чи іншим спеціальним суб'єктом) конкретного правозастосовного рішення [67, с. 192–193].

За ступенем загальності (поширення) цивільно-правові строки можна класифікувати на: загальні та скорочені або спеціальні [48, с. 108].

Загальними називають строки, у межах яких діють договори або основні періоди їх виконання, або такі, що мають юридичне значення для цілої групи суб'єктів цивільного права, наприклад досягнення відповідного віку 18 років – повноліття. Спеціальні строки ж встановлюються різної тривалості і лише як винятки із загального правила і діють лише у випадках, що передбачені законом.

За призначенням строки поділяються на: строки здійснення цивільних прав, строки виконання цивільних обов'язків та строки захисту цивільних прав.

Окремо, варто виділити організаційні правовідносини, які на думку О. Красавчикова, складаються з організаційно-утворюючих, організаційно-делегуючих, організаційно-контрольних та організаційно-інформаційних відносин [55, с.163].

Під строками здійснення цивільних прав слід розуміти строки, протягом яких уповноважений суб'єкт має право (а іноді і зобов'язаний) власноруч реалізувати належне йому право або вимагати здійснення певних дій з реалізації свого права безпосередньо від зобов'язаної особи. До строків здійснення цивільних прав, на думку З. Ромовської, належать: строки здійснення даного суб'єктивного права; присікальні строки; гарантійні строки; претензійні строки [68, с. 476].

А згідно коментарю до Цивільного кодексу України, за способом визначення, строки визначаються за:

- 1) календарною датою;

- 2) певним періодом часу;
- 3) вказівкою на подію, яка неодмінно має настати [69, с. 253].

На наш погляд, дуже важливим є поділ строків за правовими наслідками, що поділяються на:

- правовстановлюючі або правостворюючі. Це строки, з якими пов'язане виникнення правовідносин або окремих прав та обов'язків.
- правоприпиняючі. Це строки, з перебігом яких законодавець пов'язує припинення певних правовідносин, окремих прав та обов'язків.

Таким чином, строки у цивільному праві групуються за різними критеріями: за підставами становлення (строки, які визначаються законом чи підзаконними нормативно-правовими актами, адміністративним актом, договором, рішенням суду); за ступенем самостійності учасників цивільних правовідносин (імперативні, диспозитивні, імперативно-диспозитивні); за розподілом обсягу прав та обов'язків (загальні, спеціальні); за правовими наслідками(правостворюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі); за характером визначеності (абсолютно визначені, відносно визначені, невизначені); за цільовим призначенням (строки здійснення, виконання та захисту цивільних прав). Законодавче ж закріплення строків та термінів викликає багато проблем у їх практичному застосуванні, теоретичному визначенні, а також процесу їх обчислення.

Статтею 126 Цивільного процесуального кодексу України передбачено, що право на вчинення процесуальної дії втрачається із закінченням строку, встановленого законом або судом. Документи, подані після закінчення процесуальних строків, залишаються без розгляду, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

Тим часом, частиною першою статті 127 Цивільного процесуального кодексу України суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його

пропуску поважними, крім випадків, коли цим Кодексом встановлено неможливість такого поновлення.

Пунктом 16 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07 лютого 2014 року № 6 «Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах» [20] роз'яснено, що суди повинні враховувати, що коли в законі встановлено спеціальний порядок обчислення строків звернення заявника зі скаргою до суду, їх перебіг має визначатися за цими нормами, а не за загальними нормами Цивільного процесуального кодексу України.

З нашої точки зору, такі строки є процесуальними, можуть бути поновлені за наявності поважних для цього причин за заявою заявника, яка подається одночасно зі скаргою або викладається в скарзі у вигляді клопотання. При вирішенні питання про поновлення строку на подання скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби суд має виходити з того, що у відповідному законодавстві не міститься перелік таких поважних причин, їх з'ясовують у кожному конкретному випадку залежно від обставин справи.

Наприклад, при оскарженні бездіяльності зазначених осіб у вигляді невжиття заходів з примусового виконання судового рішення до уваги може бути взято ті обставини, що стягувач, який подав до відповідного органу заяву про відкриття виконавчого провадження і не отримав у визначений законом строк (з урахуванням поштового обігу) задоволення своїх вимог, вважається обізнаним про ймовірність порушення його прав у виконавчому провадженні незалежно від того, чи отримав він від державного виконавця певні процесуальні документи та чи ознайомлений він із матеріалами виконавчого провадження [31].

1.3. Порядок обчислення строків у цивільному праві

Для правильного обчислення строку важливе значення має його початок та закінчення. Стаття 252 Цивільного кодексу України містить наступні норми щодо визначення строку та терміну: строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами, а термін – календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати.

У Постанові Пленуму Вищого господарського суду України від 17 грудня 2013 року № 14 “Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов’язань” надано роз’яснення щодо правильного розуміння та застосування цих понять і наведений відповідний приклад. У пункті 1.9 цієї постанови зазначено, що, якщо у договорі виконання грошового зобов’язання визначається до настання певного терміну, наприклад, до 1 серпня 2014 року (частина друга статті 252 ЦК України), то останнім днем виконання такого зобов’язання вважається день, що передує цьому терміну (в даному прикладі – 31 липня 2014 року). Водночас коли у тексті договору виконання грошового зобов’язання визначено «по 1 серпня 2014 року» або «включно до 1 серпня 2014 року», то останнім днем виконання такого зобов’язання буде 1 серпня 2014 року [38].

Отже, за загальним правилом, перебіг строку починається з наступного дня після календарної дати або з настанням події, якими визначено його початок. Закінчення строку залежить від того, на який період він визначений: рік, півроку, квартал, місяць, півмісяця, тиждень. Строк, що визначений роками, спливає у відповідні місяць та число останнього року строку. До строку, що визначений пів роком або кварталом року, застосовуються правила про строки, які визначені місяцями. При цьому відлік кварталів ведеться з початку року. Строк, що визначений місяцями, спливає у відповідне число останнього місяця строку. Строк, що визначений у півмісяця, дорівнює п’ятнадцяти дням. Якщо закінчення строку, визначеного місяцем, припадає на

такий місяць, у якому немає відповідного числа, строк спливає в останній день цього місяця. Строк, що визначається у півмісяця, розглядається як строк, який обчислюється днями, і вважається таким, що дорівнює 15 дням. Строк, що обчислюється тижнями, спливає у відповідний день останнього тижня строку. Якщо останній день строку припадає на неділю або неробочий день, днем закінчення строку вважається найближчий за ним робочий день. Якщо строк встановлено для вчинення будь-якої дії, її може бути виконано до закінчення 24 години останнього дня строку. Проте якщо цю дію має бути вчинено в установі, то строк спливає тоді, коли у цій установі за встановленими правилами припиняються відповідні операції. Письмові заяви та повідомлення, що їх здали до установи зв'язку до закінчення 24 години останнього дня строку, вважаються такими, що здані своєчасно.

Таким чином, факт здійснення прав і обов'язків у часі викликає необхідність закріплення моментів їх виникнення, зміни та припинення в загальному спливі часу для забезпечення визначеності та стабільності цивільних правовідносин, і саме з цією метою використовується категорія строків та відповідно термінів.

Проаналізувавши характерні ознаки та визначення законодавця строку, ми визначили його як певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. А терміном є певний момент у часі, з настанням якого пов'язано дію чи подія, яка має юридичне значення. Основною ж відмінністю даних понять є порядок їх обчислення: строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами, а термін – календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати.

Вважаємо, що найбільш проблемним питанням у сучасній правовій науці щодо поняття строку, саме визначення його як юридичного факту. Можна виділити найбільш популярні (щоправда, протилежні позиції) щодо цього питання:

Строк є юридичним фактом (Є.М. Ворожейкін, В. П. Ємельянов, О. М. Калітенко, М. Я. Кіріллова, П. В. Крашенінніков, Є. О. Суханов), і при цьому спостерігаються різні підходи щодо того, яким саме видом юридичного факту і в межах якої класифікації;

Строк не є юридичним фактом (В. І. Данілін, С. І. Реутов, А. В. Маркосян, О. В. Шовкова).

Згідно з першою позицією строк є юридичним фактом (Є. М. Ворожейкін, В. П. Ємельянов, О. М. Калітенко, М. Я. Кіріллова, П. В. Крашенінніков, Є. О. Суханов) [49., с. 77; 53, с. 59; 50, с. 369; 11, с. 8 с. 76].

Зокрема Є. М. Ворожейкін пояснює це тим, що у багатьох випадках норми права пов'язують виникнення, зміну і припинення правовідносин саме зі строками. При цьому автор вказує на неоднорідність строків за юридичною сутністю [49, с. 77]. На думку Є. О. Суханова, юридичним фактом є саме строк як такий, а не його вплив чи початок перебігу [54, с. 76]. Як приклад автор вказує на строк дії авторського права, яке перейшло у порядку спадкування. Як вважає Є. О. Суханов, у цьому випадку необхідною є сукупність юридичних фактів (фактичний склад), а одним із них науковець вважає той юридично значимий факт, що передбачений законом строк ще не вплив, проте вже почав впливати [54, с. 8 с. 76].

Представники зазначеної позиції, як правило, вважають строк подією, пояснюючи це тим, що строк настає (спливає) незалежно від волі людей, як і вплив (плин) часу взагалі [54, с. 8; 22, с. 16]. Проте яким саме видом юридичної події є строк (відносною чи абсолютною), у правовій літературі однозначно не визначено. Зокрема О. А. Красавчіков плин часу виділяв до окремої групи абсолютних юридичних подій, поява та наявність яких не зумовлена вольовою діяльністю людей [55, с. 166-168]. В. П. Ємельянов при поділі за “вольовою” класифікацією відносить строк до відносних подій, оскільки за походженням є вольовою дією законодавця або суб'єктів правовідносин, проте разом з тим його перебіг відбувається за об'єктивними законами [53, с. 59].

Слід також згадати позицію В. П. Грібанова, згідно з якою строк є юридичним фактом, проте він не є ані дією, ні подією, а займає особливе місце у системі юридичних фактів, є чимось середнім між діями та подіями [63, с. 7-10]. Науковець пояснює свої висновки таким чином. Людина при здійсненні своєї діяльності активно використовує час. При цьому воля людей, на думку науковця, істотно впливає не лише на розмір встановленого строку та початок його перебігу, а й на сам перебіг цього строку. Йдеться про те, що з волі людей строк можна зупинити, перервати чи продовжити. Разом з тим вплив визначеного строку не можна віднести і до юридичних дій, позаяк його перебіг є окремим випадком перебігу часу, який відбувається незалежно від волі та діяльності людини [63, с. 7-10]. Слід вказати на сумнівність зазначених аргументів. Вважаємо, що за “вольовою” класифікацією юридичних фактів усі вони повністю вписуються у поділ на дії (діяння) та події.

Усе зазначене дозволяє підсумувати, що самі строки значення юридичних фактів не мають. Опосередковано до такого висновку підходить і В. В. Луць, який вказує, що строки не належать ані до дій, ані до подій, і у протилежність позиції В. П. Грібанова зазначає, що вони не посідають самостійного місця в системі юридичних фактів [64, с. 576; 8, с. 18].

Зазначене потребує більш детально зупинитися на другій виділеній нами позиції — строк не є юридичним фактом (В. І. Данілін, С. І. Реутов, А. В. Маркосян, О. В. Шовкова) [60, с. 130; 59, с. 16; 60, с. 8]. Представники цього підходу юридичним фактом вважають щось інше, пов'язане зі строком: встановлення (А. В. Маркосян) [59, с. 16], перебіг або вплив строку (В. І. Данілін, С. І. Реутов, В. С. Ковальська, М. О. Рожкова, О. В. Шовкова) [60, с. 130; 65, с. 149; 62, с. 8].

Більшість науковців не відносить встановлення строку до юридичних фактів, проте дослідники аналізують його та висувують власні пояснення його природі. Так, М. О. Рожкова не вважає встановлення як і продовження строку, самостійним юридичним фактом, а елементом складу юридичного факту [11, с.

121]. А. В. Маркосян, у свою чергу, вважає юридичним фактом-дією встановлення строку, а сплив (закінчення) строку — юридичним фактом-подією [64, с. 16], пояснюючи це тим, що процес спливу часу є невідворотним, йому неможливо запобігти чи зупинити вольовим зусиллям.

Так, на наше глибоке переконання, строк є елементом складу юридичного факту, зокрема договору. Теорія щодо складу юридичного факту та відповідно елементів цього складу, на жаль, не є загальноприйнятою та загальновизнаною у правовій літературі. Проте вона виступає логічним продовженням концепції щодо розмежування юридичного факту та правової (абстрактної) моделі обставини. Відповідно, на відміну від останньої, юридичний факт характеризується тільки йому властивими ознаками, характеристиками тощо. Це дозволяє відмежовувати різні договори одного і того ж виду, наприклад, різні договори поставки продукції, які відповідають одним і тим же вимогам законодавства як абстрактній правовій моделі. У зв'язку з цим, кожен юридичний факт деталізується, “ідентифікується” через елементи його складу. М. Г. Александров визначав склад юридичного факту як “сукупність ознак, за наявності яких відповідний життєвий факт здатен викликати визначені юридичні наслідки” [42, с. 174]. Отже, ведення та використання поняття “склад юридичного факту” дозволяє однозначно роз'яснити природу строку в договорі, який сам юридичним фактом не є, проте істотно впливає на права та обов'язки, можливо — відповідальність учасників договірних відносин. Таким чином, немає підстав вважати строк самостійним юридичним фактом, проте він, безперечно, є елементом складу юридичного факту, зокрема цивільно-правового договору. Тому не можна погодитись із твердженням, що зміст строку становлять або дія, або подія, а поза цими фактами встановлення та існування строків втрачає сенс [59, с. 18]. Строк — елемент складу будь-якого юридичного факту (дія, подія), який має темпоральні межі [66].

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕБІГ СТРОКІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

2.1. Початок перебігу строку у цивільному праві

Перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок (частина перша статті 253 Цивільного кодексу України).

Розглянемо детально на прикладі судової практики.

У вересні 2017 року ОСОБА_1 звернулась до суду з позовом до Приватного підприємства «Виробничо-комерційне підприємство «Каро» (далі - ПП «ВКП «Каро»), Врадіївської районної державної адміністрації, треті особи: Приватне підприємство «Веселий Роздол» (далі - ПП «Веселий Роздол»), Головне управління Держгеокадастру у Миколаївській області, про визнання додаткової угоди до договору оренди землі недійсною та договору оренди припиненням.

Рішенням Врадіївського районного суду Миколаївської області від 15 лютого 2018 року, залишеним без змін постановою Апеляційного суду Миколаївської області від 26 квітня 2018 року, позов ОСОБА_1 задоволено. Визнано недійсною додаткову угоду від 04 жовтня 2012 року до договору оренди земельної ділянки від 16 серпня 2006 року, зареєстрованого 25 березня 2008 року, який укладено від імені орендодавця ОСОБА_1 з орендарем ПП ВКП «Каро». Визнано припиненням зазначений договір оренди земельної ділянки.

Суди попередніх інстанцій виходили з того, що оспорювану додаткову угоду від 04 жовтня 2012 року до договору оренди земельної ділянки від 16 серпня 2006 року позивачка не підписувала, відсутність волевиявлення позивачки на укладання цієї додаткової угоди є доведеною, що з урахуванням положень статей 203, 207, 215, 216 ЦК України, Закону України «Про оренду

землі» вказує на наявність правових підстав для визнання такої додаткової угоди недійсною, а договору оренди земельної ділянки припиненим. При цьому позивачка звернулася до суду з позовом у межах строку, визначеного статтею 257 ЦК України. Перебіг строку позовної давності необхідно рахувати з 27 жовтня 2014 року - дати ухвалення рішення в адміністративній справі за позовом ПП «ВКП «Каро» про оскарження дій реєстраційної служби щодо відмови в державній реєстрації додаткової угоди до договору оренди землі. До цього часу позивачка не мала правових підстав для звернення до суду з позовом про визнання додаткової угоди недійсною.

Позивачкою доведено, що за взаємною згодою сторони усно домовилися рахувати початок строку дії договору з моменту його державної реєстрації у 2008 році. Таким чином, договір припинив свою дію у 2015 році.

У 2015 році вона направила ПП «ВКП «Каро» лист про повернення земельної ділянки у зв'язку з закінченням строку дії договору оренди. Проте директором ПП ВКП «Каро» їй було відмовлено та повідомлено про використання земельної ділянки на підставі додаткової угоди від 04 жовтня 2012 року, укладеної між ними.

Зазначала, що додаткову угоду вона не укладала, повноважень на її укладення нікому не надавала, її волевиявлення на укладення додаткової угоди відсутнє. Указувала, що за цим фактом вона також зверталася до правоохоронних органів, якими розглядається питання про підроблення документів від її імені.

Посилаючись на викладені обставини та уточнивши позовні вимоги під час судового розгляду, ОСОБА_1 просила визнати недійсною додаткову угоду до договору оренди земельної ділянки від 16 серпня 2006 року, укладену 04 жовтня 2012 року від її імені з ПП «ВКП «Каро», а також визнати договір оренди земельної ділянки припиненим.

Посилання відповідача на те, що після 2015 року між сторонами продовжували діяти договірні правовідносини щодо оренди земельної ділянки

та позивачка продовжувала отримувати орендну плату, є безпідставними, оскільки належних доказів на підтвердження таких обставин не надано.

У справі, встановлено, що сторони узгодили строк дії договору оренди землі від 16 серпня 2006 року протягом семи років. Момент укладення договору, а відтак і початок перебігу строку його дії сторони визначили та пов'язали з моментом державної реєстрації договору, що не заперечується позивачкою.

Встановлено, що оспорюваний договір оренди зареєстровано 25 березня 2008 року у Врадіївському секторі реєстрації Миколаївської області за реєстровим № 040801200088. Стаття 31 Закону України «Про оренду землі» регулює питання припинення договору оренди землі, а саме договір оренди землі припиняється в разі, зокрема закінчення строку, на який його було укладено.

З огляду на те, що встановлені обставини справи вказують про відсутність волевиявлення позивачки на продовження строку дії договору оренди землі, а доказів, які б підтверджували наявність волевиявлення позивача на продовження строку дії договору з ПП ВКП «Каро», матеріали справи не містять, суди попередніх інстанцій обґрунтовано вважали, що договір оренди землі від 16 серпня 2006 року, державну реєстрацію майнового права відповідача за яким було здійснено у 2008 році, припинив свою дію у 2015 році [71].

Отже, позовні вимоги про припинення дії договору оренди землі є доведеними, законними та обґрунтованими, виходячи від даних встановлених судом, а саме точного визначення початку перебігу строку дії договору.

Як приклад, можна навести і початку перебігу позовної давності у справах про визнання недійсними результатів аукціону з продажу майна банкрута.

Ухвалою Господарського суду Черкаської області у межах справи № 10/5026/995/2012 про банкрутство ДП «Рубін» відмовлено в задоволенні позову

ліквідатора банкрута до ТБ «Універсальна» та до ОСОБА_1 про визнання недійсними результатів аукціону з продажу майна банкрута.

За результатами касаційного перегляду постанови апеляційного господарського суду СПБ КГС ВС оскаржувану постанову суду апеляційної інстанції та скасовану нею ухвалу суду першої інстанції скасувала з мотивів допущення судами порушень норм матеріального і процесуального права, справу в частині вимог боржника в особі ліквідатора про визнання недійсним рішення аукціону направила на новий розгляд до суду першої інстанції.

Щодо початку перебігу позовної давності за вимогами до боржника у цій справі СПБ КГС ВС сформувала такі правові позиції:

- при визначенні початку перебігу позовної давності у спорі за вимогами боржника/арбітражного керуючого не допускається врахування як обставин (дати) порушення провадження у справі про банкрутство та дати призначення (заміни кандидатури) арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), оскільки ні Закон про банкрутство (положення якого втратили чинність), ні Кодекс України з процедур банкрутства [8] не встановлюють спеціальних норм про позовну давність (у тому числі щодо звернення до суду арбітражного керуючого із заявою про визнання недійсними правочинів, укладених боржником). Отже, до цих правовідносин застосовуються загальні норми позовної давності;

- у спірних правовідносинах суб'єктом прав є саме боржник, а не арбітражний керуючий (ліквідатор), а тому, визначаючи початок перебігу позовної давності у цій справі, слід враховувати, коли про порушене право дізнався або міг дізнатися боржник в особі уповноваженого органу.

Правильність наведеної позиції стосовно правил перебігу позовної давності у справах про банкрутство також підтверджується конструкцією частини першої статті 261 Цивільного кодексу України, в основу якої покладено принцип єдності (одиноності) суб'єкта, чиї права порушено. Аналіз норм права, якими врегульовані питання позовної давності, дає підстави для

висновку, що в разі коли законодавець вживає слова "свої цивільні права", "цивільні права особи", "здійснення права", він має на увазі право, яке належить одній особі, право однієї особи, а не декількох осіб, якщо інше прямо не зазначено у тексті відповідної норми.

Тож при тлумаченні вимог щодо початку перебігу позовної давності слід керуватися тим, що перебіг позовної давності починається від дня, коли про відповідні обставини, тобто про порушення права, дізналася або могла дізнатися особа, що є носієм права, або про особу, яка його порушила, а не інша особа, у тому числі й та, якій за законом надано повноваження із захисту цього права. У справах про банкрутство такою особою є арбітражний керуючий, на якого за законом на підставі рішення суду покладаються обов'язки та надаються повноваження розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора.

При цьому і в разі пред'явлення у межах справи про банкрутство позову самою особою, право якої порушене (боржником), і у разі пред'явлення позову в інтересах цієї особи іншою уповноваженою на це особою, якою може бути арбітражний керуючий, перебіг позовної давності обчислюється з одного й того самого моменту: коли особа довідалася або могла довідатися про порушення її права або про особу, яка його порушила. Іншого правила щодо визначення початку перебігу позовної давності не містять ні частина перша статті 261 Цивільного кодексу України, ні норми спеціального закону, що регулюють порядок вирішення спорів у справі про банкрутство.

Відповідно до частини восьмої статті 261 Цивільного кодексу України винятки з правил, встановлених частинами першою та другою цієї статті, можуть бути встановлені законом. Відхід від наведеної позиції щодо правил визначення початку перебігу позовної давності у спорах у справах про банкрутство при зверненні боржника/арбітражного керуючого до суду з вимогами про захист цивільного права або інтересу боржника означав би не передбачене законом, а тому безпідставне наділення арбітражного керуючого

як особи, що у справі про банкрутство діє від імені боржника, особливим статусом з наданням одночасно боржнику як носію права у спорі не передбаченої нормами закону переваги перед іншими учасниками цього спору в захисті своїх прав та інтересів, зокрема обмежує протилежну сторону спору в захисті своїх прав та інтересів щодо предмета спору і, відповідно, ставить її у нерівне становище перед суб'єктом звернення – боржником/арбітражним керуючим.

Поряд з цим пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено, що кожен має право на розгляд його справи судом. ЄСПЛ, юрисдикція якого поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції (пункт 1 статті 32 Конвенції), наголошує, що позовна давність – це законне право правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду після скоєння правопорушення. Застосування строків позовної давності має кілька важливих цілей, а саме: забезпечувати юридичну визначеність і остаточність, захищати потенційних відповідачів від прострочених позовів та запобігати несправедливості, яка може статися в разі, якщо суди будуть змушені вирішувати справи про події, що сталися у далекому минулому, спираючись на докази, які вже, можливо, втратили достовірність і повноту із плином часу (пункт 51 рішення від 22.10.1996 у справі "Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства" за заявами № 22083/93, 22095/93 [12]; пункт 570 рішення від 20.09.2011 у справі "БАТ "Нафтова компанія "Юкос" проти Росії" за заявою № 14902/04).

Правильність зазначеної позиції щодо правил визначення початку перебігу позовної давності у справах у справах про банкрутство при зверненні з вимогами боржника/арбітражного керуючого також узгоджується з позицією законодавця щодо розмежування в частині четвертій статті 10 та в статті 20 Закону про банкрутство передумов та підстав, зокрема, для вимог про визнання недійсним правочину, вчиненого боржником.

Так, закріплюючи в нормах частини четвертої статті 10 Закону про банкрутство правило щодо можливості визнання недійсною угоди боржника у справі про банкрутство за загальних підстав недійсності правочину, які визначені цивільним законодавством України, законодавець тим самим поширив на вимоги, що заявлені в порядку частини четвертої статті 10 Закону про банкрутство, загальні умови щодо звернення за захистом порушеного права, передбачені цивільним законодавством, – у межах позовної давності.

Водночас у статті 20 Закону про банкрутство законодавець врегулював особливості заперечення правочинів і майнових дій боржника, визначивши спеціальні (відмінні) підстави, умови та порядок заперечення правочинів та майнових дій боржника: обмежив коло осіб, що можуть заперечувати правочин, вчинений боржником, та спростовувати майнові дії боржника; навів вичерпний перелік підстав для цих вимог; встановив граничний (преклюзивний) строк (що є іншим, ніж позовна давність) для звернення з вимогами про визнання недійсним правочину, вчиненого боржником, або про спростування майнових дій. Норми частини четвертої статті 10 Закону про банкрутство не містять подібних особливостей та обмежень. Тому визначення початку перебігу строку позовної давності з дня, коли саме арбітражний керуючий у справі про банкрутство дізнався про оспорюваний правочин, не відповідає наведеним правилам застосування норми матеріального права.

Тлумачення частини п'ятої статті 261 ЦК України свідчить, що потрібно розрізняти початок перебігу позовної давності залежно від виду позовних вимог.

Статтею 92 ЦК України визначено, що дії органу або особи, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, у відносинах із третіми особами розглядаються як дії самої юридичної особи.

Отже, для юридичної особи як сторони правочину (договору тощо) днем початку перебігу позовної давності слід вважати день вчинення правочину,

оскільки він збігається із днем, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права за цим правочином.

2.2. Закінчення строку у цивільному праві

Статтею 254 Цивільного кодексу України передбачено:

Строк, обчислюваний роками, закінчується у відповідні місяць і число останнього року строку.

Строк, обчислюваний місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця строку. Якщо закінчення строку, обчислюваного місяцями, припадає на такий місяць, що відповідного числа не має, строк закінчується в останній день цього місяця.

Якщо закінчення строку припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, останнім днем строку є перший після нього робочий день.

Перебіг строку, закінчення якого пов'язане з подією, яка повинна неминуче настати, закінчується наступного дня після настання події.

Розглядаючи питання про заміну сторони виконавчого провадження, про стягнення аліментів у зв'язку із смертю їх одержувача та призначення її піклувальником неповнолітньої дитини, на утримання якої ці аліменти стягуються, у порядку спрощеного позовного провадження згідно касаційної скарги, Перша судова палата Касаційного цивільного суду Верховного Суду у складі колегії суддів у справі № 686/5377/18 постановила:

Виходячи з того, що судові рішення є актом судового розгляду справи, його метою є досягнення юридичної визначеності у спірних правовідносинах, воно є обов'язковим до виконання. У резолютивній частині рішення суду знаходить відображення присуд суду, оскільки викладено висновок суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної із заявлених вимог.

Дійшовши обґрунтованого висновку про те, що аліменти є власністю дитини ОСОБА_4, поза увагою суду апеляційної інстанції залишився зміст резолютивної частини рішення Хмельницького міськрайонного суду від 12 жовтня 2006 року про стягнення аліментів з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_3 на утримання неповнолітньої дочки ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, починаючи з 07 серпня 2006 року і до досягнення дитиною повноліття.

Отже, на підставі рішення суду виникло правовідношення, в якому ОСОБА_3 зобов'язана утримувати неповнолітню дочку ОСОБА_4 за встановлених судом умов, визначених відповідно до закону.

Крім того, відповідно до статті 179 Сімейного кодексу України самостійне отримання аліментів неповнолітньою дитиною є її правом [4].

За змістом статті 179 Сімейного кодексу України аліменти можуть виплачуватися на ім'я батьків або інших законних представників дитини, які розпоряджається аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини.

Тому висновок суду апеляційної інстанції про відмову у заміні сторони виконавчого провадження у зв'язку із виконанням дитині 15 років і її права розпоряджатися аліментами, є необґрунтованим з огляду на зміст рішення суду, яким присуджено аліменти на утримання дитини, а також положення статті 179 Сімейного кодексу України.

Визначене частиною п'ятою статті 15 Закону, статтею 442 ЦПК України право особи звернутися до суду із заявою про заміну сторони її правонаступником передбачає право замінити сторону виконавчого провадження, а не заміну сторони виконавчого провадження лише у відкритому виконавчому провадженні чи за інших обставин (закриття виконавчого провадження).

Правонаступництво сторін у виконавчому провадженні допускається на будь-якій стадії процесу.

Відповідні правовий висновок викладено у постанові Верховного Суду України від 20 листопада 2013 року № 6-122 цс13 [36], постановах Верховного Суду від 21 березня 2018 року у справі № 6-1355/10 [34], від 05 грудня 2018 року у справі 643/4902/14-ц [22].

Верховний Суд виходить із практики Європейського суду з прав людини, який у справах про порушення розумного строку розгляду справи для визначення того, чи була розумною тривалість розгляду справи у суді, встановлює початок цього строку та його закінчення.

Європейський суд з прав людини зазначав, що перебіг строку у справах про цивільні права та обов'язки відраховується з моменту відкриття провадження у справі, а в окремих випадках - і з моменту виникнення права на подання позову до суду. Щодо закінчення перебігу строку у справах про цивільні права та обов'язки, таким моментом найчастіше Європейський суд з прав людини визнає повне виконання судового рішення.

З огляду на викладене, Верховний Суд дійшов висновку, що з урахуванням імперативної норми статті 442 ЦПК України заміна сторони виконавчого провадження може бути проведена судом до моменту повного виконання рішення суду.

Доводи касаційної скарги ОСОБА_1, що суд апеляційної інстанції припинив право дитини на отримання аліментів, вона звернулася до суду із заявою про заміну сторони виконавчого провадження в інтересах неповнолітньої онуки ОСОБА_4 для захисту її цивільних прав, законом визначено право, а не обов'язок особи від чотирнадцяти до вісімнадцяти років звертатися до суду за захистом прав, є такими, що заслуговують на увагу з огляду на викладене, а також враховуючи цільове призначення аліментів, заміна сторони у виконавчому провадженні у цій справі відповідатиме інтересам дитини та її праву на отримання аліментів на її утримання [33].

А тому задоволено касаційну скаргу у повному обсязі.

2.3. Порядок вчинення дій в останній день строку

Важливим для вчинення юридично значущих дій є останній день строку.

Частиною п'ятою статті 124 Цивільного процесуального кодексу України передбачено, що останній день строку триває до 24 години, але коли в цей строк слід було вчинити процесуальну дію в суді, де робочий час закінчується раніше, строк закінчується в момент закінчення цього часу.

Згідно статті 255 Цивільного кодексу України, якщо строк встановлено для вчинення дії, вона може бути вчинена до закінчення останнього дня строку. У разі, якщо ця дія має бути вчинена в установі, то строк спливає тоді, коли у цій установі за встановленими правилами припиняються відповідні операції.

Тож, строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення заява, скарга, інші документи чи матеріали або грошові кошти здані на пошту чи передані іншими відповідними засобами зв'язку (відповідно до частини шостої статті 124 Цивільного процесуального кодексу України).

Крім зазначеного правила, необхідно також мати на увазі, що за приписами статті 67 Кодексу законів про працю України у випадку, коли святковий або неробочий день (стаття 73 цього Кодексу) збігається з вихідним днем, вихідний день переноситься на наступний після святкового або неробочого. У такому разі останнім днем строку буде день, який є наступним за таким перенесеним вихідним днем.

Наприклад, у разі подання до суду позовної заяви 6 січня 2012 року останнім днем строку для вирішення питання про відкриття провадження у справі є 10 січня 2012 року (святковий день 7 січня 2012 року (Різдво Христове) збігається з вихідним днем - суботою, який переноситься на понеділок 9 січня 2012 року); у разі подання позовної заяви 23 серпня 2012 року останнім днем строку для вирішення питання про відкриття провадження у справі є 27 серпня 2012 року (24 серпня 2012 року - святковий день (День незалежності України), 25, 26 серпня - вихідні дні) [40].

Тим часом, відповідно до положень Податкового кодексу України зареєстровані в установленому порядку суб'єкти господарювання (новостворені), які протягом 10 днів з дня державної реєстрації подали заяву щодо обрання спрощеної системи оподаткування та ставки єдиного податку, встановленої для третьої групи, яка не передбачає сплату податку на додану вартість, вважаються платниками єдиного податку з дня їх державної реєстрації [7]. Податковим кодексом України не передбачено перенесення граничного строку подання такої заяви, якщо останній день строку подання припадає на вихідний або святковий день.

А письмові заяви та повідомлення, здані до установи зв'язку до закінчення останнього дня строку, вважаються такими, що здані своєчасно.

2.4. Відстрочення виконання зобов'язань (мораторій)

Пунктом 2 частини 1 статті 263 Цивільного кодексу України, визначено, що у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, встановлених законом, зупиняється перебіг позовної давності.

Є всі підстави вважати, що законодавстві України мораторій розуміється як тимчасове відстрочення виконання зобов'язань або заборона вчинення певних дій, що вводиться уповноваженим органом державної влади в певній частині або на всій території країни, для певної категорії або для всього населення країни з підстав, що прямо передбачені законом та пов'язані з настанням надзвичайних обставин.

Мораторій має ряд ознак:

- 1) належність до сфери зобов'язального права;
- 2) встановлення законом (окремим нормативно-правовим актом);
- 3) визначення підстав оголошення мораторію як надзвичайних обставин, що встановлюються у конкретному випадку;

4) строковість дії норм мораторію (на час дії обставин, а тому – одноразово).

Прикладом введення мораторію є Закон України "Про запровадження мораторію на примусову реалізацію майна" [9] щодо звернення стягнення за виконавчими документами на нерухоме майно та інші основні засоби виробництва, що забезпечують виробничу діяльність державних підприємств. Також Закон України від 4 лютого 1999 р. "Про тимчасову заборону стягнення з громадян України пені за несвоєчасне внесення плати за послуги зв'язку" [13], яким заборонено нараховувати по розрахунках та стягувати з громадян України пеню за несвоєчасне внесення плати за послуги зв'язку.

Доречним було б згадати, що у березні 2020 року Верховна Рада України ухвалила два закони, які забороняють проведення низки перевірок під час карантину. Так, Законом № 530-IX законодавець установив загальну заборону на проведення органами державного нагляду (контролю) планових перевірок у сфері господарської діяльності. Мораторій на планові перевірки діятиме до останнього дня місяця, у якому буде завершено дію карантину [11].

Отже, перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок (частина перша статті 253 Цивільного кодексу України).

Строк, обчислюваний роками, закінчується у відповідні місяць і число останнього року строку. Строк, обчислюваний місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця строку. Якщо закінчення строку, обчислюваного місяцями, припадає на такий місяць, що відповідного числа не має, строк закінчується в останній день цього місяця.

Якщо закінчення строку припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, останнім днем строку є перший після нього робочий день.

Перебіг строку, закінчення якого пов'язане з подією, яка повинна неминуче настати, закінчується наступного дня після настання події.

Згідно із частиною першою статті 3 Європейської конвенції про обчислення строків від 16.05.1972 року строки, обчислені у днях, тижнях, місяцях і роках починаються опівночі *dies a quo* і спливають опівночі *dies ad quem* [2]. За змістом статті 2 цієї Конвенції термін «*dies a quo*» означає день, з якого починається відлік строку, а термін «*dies ad quem*» означає день, у який цей строк спливає.

Відповідно до частини другої статті 4 Конвенції якщо строк обчислено у місяцях або роках, день *dies ad quem* є днем останнього місяця чи останнього року, дата якого відповідає *dies a quo*, або у разі відсутності відповідної дати - останнім днем останнього місяця.

А "до" з календарною датою вживають на позначення кінцевої календарної дати чинності включно або виконання чого-небудь. Що неодноразово стало предметом розгляду в судовому порядку [23, 24, 25, 26, 27, 28].

В процесі обчислення строків інтерес для науковців та практиків повинно представляти правильне визначення початку перебігу та припинення строків та термінів, оскільки саме від цих категорій залежить законність розвитку юридичних відносин; правильне їх обчислення, враховуючи при цьому, що помилка під час їх обчисленні може стати підставою для скорочення або продовження прав та обов'язків учасників цивільних відносин.

РОЗДІЛ 3

СТРОКИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

3.1. Поняття та види строків захисту цивільних прав

Своєчасність досягнення учасниками цивільних правовідносин того чи іншого правового результату є необхідною умовою здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків. Гарантованість своєчасності, досягається шляхом імперативного закріплення у нормах цивільного права законних строків (визначених актами цивільного законодавства), встановлення судом судових строків, які мають силу законних та надання можливості суб'єктам цивільного права самотійно встановити ті чи інші цивілістичні строки та терміни. Надання нормами права змоги диспозитивного встановлення строків засобом, який дозволяє виявити власну ініціативу у сфері визначення часових меж правовідношення та самотійно врегулювати строки та терміни реалізації цивільних прав та виконання цивільних обов'язків тощо.

Застосування того чи іншого строку захисту цивільного права залежить від обраної сторони договірної зобов'язання форми захисту порушеного права. Зокрема, при юрисдикційній формі захисту застосовуються строки позовної давності, при неюрисдикційній – претензійні строки та строки оперативного захисту. Відомо, що найбільш поширеним на практиці є судовий захист порушених прав, проте в деяких видах договорів пріоритет надається й позасудовому захисті. Наприклад, у пред'явленні претензій безпосередньо порушнику права. Строки пред'явлення претензій (претензійні строки) зазвичай встановлюються законодавством, у всіх інших випадках у договорі або звичаями ділового обороту.

А отже, строки захисту цивільних прав складають претензійні строки, строки оперативного захисту, позовної давності та процесуальні строки.

3.2. Матеріальні строки захисту цивільних прав

Матеріальний аспект захисту охоплює й положення главою 3 Цивільного кодексу України, в якій йдеться саме про захист цивільних прав та інтересів.

До прав, які підлягають цивільно-правовому захисту, відносяться всі майнові й особисті немайнові права, які належать суб'єктам цивільного права.

Позовну давність не слід розглядати як строк, протягом якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого порушеного права. Відповідно до ч. 2 ст. 267 Цивільного кодексу України заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від впливу позовної давності. Йдеться про те, що протягом часу дії позовної давності особа може розраховувати на примусовий захист свого порушеного цивільного права чи інтересу судом. Вплив же позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові (ч. 4 ст. 267 Цивільного кодексу України). Словосполучення «позовна давність» відображає зв'язок, з одного боку, з формою захисту порушених прав (позов), а з іншого – з тривалістю захисту права у часі (давність).

Позовна давність – це інститут матеріального, а не процесуального цивільного права. Обмежене строком давності право на позов означає лише можливість одержати примусовий захист порушеного суб'єктивного права від юрисдикційного органу. Оскільки заінтересована особа може у будь-який час звернутися до суду або іншого органу за захистом порушених чи оспорюваних прав та інтересів, які охороняються законом, ч. 2 ст. 267 Цивільного кодексу України передбачає, що вимоги стосовно захисту порушеного права приймаються судом незалежно від закінчення позовної давності. Але якщо при розгляді спору буде встановлено, що позовна давність закінчилася до пред'явлення позову і про її застосування заявлено стороною у спорі, то це є підставою для відмови в його задоволенні.

До Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України звернувся голова Верховного Суду України Я. М. Романюк з проханням надати науковий висновок щодо правильного застосування положень ст. 17 Закону України «Про іпотеку» у взаємозв'язку зі ст. 266, 267, 509, 598 Цивільного кодексу України у спірних правовідносинах, які виникли за таких обставин.

Між Банком та Н. було укладено кредитний договір, за умовами якого Банк надав Н. грошові кошти в кредит. Із метою забезпечення виконання зобов'язань за цим договором Н. передав у іпотеку Банку об'єкт нерухомості, про це між ними було укладено договір іпотеки.

У листопаді 2013 року Банк звернувся до суду з позовом до боржника (іпотекодавця Н.) про стягнення суми заборгованості за кредитним договором, а також про звернення стягнення на предмет іпотеки. Рішенням суду першої інстанції, яке набрало законної сили, в задоволенні цього позову Банку відмовлено в повному обсязі у зв'язку зі спливом позовної давності.

На підставі цього рішення суду Н. вважав, що його іпотечне зобов'язання перед Банком припинилося, і звернувся з відповідним позовом до суду про припинення іпотеки.

Як видно зі змісту правовідносин щодо виданих кредитів по даній справі, позичальник вчасно не повернув одержаний кредит, у зв'язку з чим Банк звернувся до суду з позовом до боржника як іпотекодавця про стягнення суми заборгованості за кредитним договором і про звернення стягнення на предмет іпотеки, який був переданий боржником Банкові в забезпечення виконання зобов'язань за договором. У зв'язку із закінченням строку позовної давності суд правильно відмовив у задоволенні позовних вимог повністю як щодо основної заборгованості за кредитним договором, так і вимог за іпотечним договором.

Системний аналіз ст. 17 Закону України «Про іпотеку» та ст. 266, 267, 509, 598 Цивільного кодексу України в контексті даної справи дає підстави для

таких висновків. Відповідно до ч. 4 ст. 267 Цивільного кодексу України вплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною в спорі, є підставою для відмови в позові. Але чи залишається дійсним та обов'язковим для сторін саме зобов'язання, що містить матеріально-правові вимоги, чи воно припиняється? В літературі висловлювались різні думки з цього приводу. Головним аргументом є посилання на ч. 1 ст. 267 Цивільного кодексу України про те, що особа, яка виконала зобов'язання після впливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона в момент виконання не знала про вплив позовної давності. На цій основі появилась так звана теорія натуральних зобов'язань. Натуральними вважаються такі зобов'язання, які не надають кредитору права вимагати їх примусового виконання, а відтак їх судового захисту, але у боржника пропадає можливість повернути все, що було ним добровільно надано або сплачено у зв'язку з їх виконанням після впливу позовної давності [61].

Отже, відмова в позові у зв'язку зі впливом позовної давності не призводить до припинення зобов'язання як щодо основних вимог, так і щодо додаткових вимог, що покликані забезпечувати основне зобов'язання. Тут виявляється певна невідповідність загальної норми Цивільного кодексу України (ч. 1 ст. 267) та спеціального Закону України «Про іпотеку» (ст. 17), який не передбачає такого правила. В цій ситуації слід керуватися нормою Цивільного кодексу України (ч. 1 ст. 267), за якою зобов'язання, з приводу якого закінчився строк позовної давності, є дійсним, але позбавлене примусового судового захисту (натуральне зобов'язання).

У зв'язку з цим не можна не відзначити непослідовність позиції П. Д. Гуйвана у цьому питанні. Так, порівнюючи позовну давність і присічний строк, автор в одному місці своєї книги стверджує, що позовна давність, так само як і присічний строк, визначає час для реалізації певного матеріальноправового повноваження, а вплив цих строків призводить до погашення суб'єктивного матеріального права [51], а в іншому місці солідаризується з О. В. Шовковою

[73, С. 17.] в тому, що порушене цивільне право не припиняється зі спливом давнішого строку, що підтверджується законодавчим закріпленням можливості виконання обов'язку, що входить до складу зобов'язання, після закінчення позовної давності (ч.1 ст. 267 Цивільного кодексу України), і що погашається лише можливість судового захисту права, тобто припиняється дія охоронно-правового зобов'язання, до змісту якого входить позовне домагання уповноваженого [58].

Обчислення ж позовної давності в особі органу, уповноваженого державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, здійснюється з дня, коли саме цей орган довідався або міг довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. У такому випадку дата прокурорської перевірки не має значення для визначення початку перебігу позовної давності.

Такий правовий висновок викладено у постанові Великої Палати Верховного Суду від 30 січня 2019 року в справі № 357/9328/15-ц (провадження № 14-460цс18) [18].

Між тим, для визначення початку перебігу виникнення права на позов важливими є як об'єктивні (сам факт порушення права), так і суб'єктивні (особа дізналася або повинна була дізнатися про це порушення) фактори. При цьому, правило ч. 1 ст. 261 ЦКУ містить презумпцію обізнаності особи про стан своїх суб'єктивних прав, відтак обов'язок доведення строку, з якого особі стало (могло стати) відомо про порушення права, покладається на позивача.

Аналогічні правові позиції Верховного Суду України викладені у справах № 6-2469цс16 від 16.11.2016 року; № 6-832цс15 від 28.09.2016 року; № 6-2165цс15 від 14.09.2016 року; № 6-152цс14 від 29.10.2014 року; № 6-1503цс16 від 21.12.2016 року; № 6-3029цс16 від 8.06.2016 року.

Відповідно до ст. 267 ЦКУ позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення.

За змістом загальних норм права заява про застосування позовної давності може бути розглянута, якщо вона подана під час розгляду справи в суді першої інстанції.

Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови в позові згідно ч. 4 ст. 267 Цивільного кодексу України.

При цьому законом не встановлено вимог щодо форми заяви сторони про сплив позовної давності.

Зазначена правова позиція викладена у постанові Верховного суду України від 16 серпня 2017 року № 6-2667цс16 [19], Першої судової палати Касаційного цивільного суду ВСУ від 07 листопада 2018 року (справа № 0907/2-7453/2011, провадження № 61-6321св18) [35], Другої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 21 серпня 2018 року (справа № 288/1361/15-ц, провадження № 61-4212св18) [21].

Більше того, 22.03.2017 р. розглядаючи справу № 6-3063цс16 ВСУ підтвердив правовий висновок викладений у постановках від 4 лютого, 18 березня, 24 червня 2015 року, 17 лютого 2016 року про те, що без заяви сторони у спорі позовна давність застосовуватися не може за жодних обставин, адже можливість застосування позовної давності пов'язана лише з наявністю про це заяви сторони.

Окрім цього, суд застосовує позовну давність лише тоді, коли є підстави для задоволення позовних вимог, звернутих позивачем до того відповідача у спорі, який заявляє про застосування позовної давності. Тобто, перш ніж застосувати позовну давність, суд має з'ясувати та зазначити у судовому рішенні, чи було порушене право, за захистом якого позивач звернувся до суду. Якщо це право порушене не було, суд відмовляє у позові через необґрунтованість останнього. І тільки якщо буде встановлено, що право позивача дійсно порушене, але позовна давність за відповідними вимогами спливла, про що заявила інша сторона у спорі, суд відмовляє у позові через

сплив позовної давності у разі відсутності визнаних судом поважними причин її пропуску, про які повідомив позивач (постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 травня 2018 року у справі № 369/6892/15-ц [34]).

Позивач повинен довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права, що також впливає із загального правила про обов'язковість доведення стороною спору тих обставин, на котрі вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Відповідач, навпаки, мусить довести, що інформацію про порушення можна було отримати раніше [37].

Зазначена правова позиція також викладена в постанові ВСУ від 22.02.2017 № 6-17цс17.

Враховуючи той факт, що Законом не встановлено вимог щодо форми заяви сторони про сплив позовної давності, заява про її застосування може бути викладено у відзиві на позов або у вигляді окремого клопотання, письмового чи усного (позиція Верховного Суду, викладена у постанові від 09.04.2019 по справі № 912/1104/18 [47] (ЄДРСРУ № 81081514) та підтримана в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 20 вересня 2019 року по справі № 904/4342/18 (ЄДРСРУ № 84420963) [30].

3.3. Процесуальні строки захисту цивільних прав

Цивільний процесуальний кодекс України не містить нормативного визначення поняття «процесуальні строки». Однак, встановлюючи в ст. 120 ЦПК види процесуальних строків, законодавець в загальному вигляді визначив їх як строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії, встановлюються законом, а якщо такі строки законом не визначені, - встановлюються судом [5].

Поширеною є думка, що похідним категорії строк є поняття «процесуальний строк» – час, встановлений для вчинення тих чи інших процесуальних дій у кримінальному, цивільному, адміністративному,

конституційному процесі. Метою встановлення процесуальних строків є забезпечення оперативності судочинства, здійснення дисциплінуючого впливу на учасників процесу [46, с. 397]. Строки у процесуальних галузях права утворюють інститути, які визначають природу відповідного процесу. Процесуальні строки – це встановлені законом або судом строки, у межах яких вчиняються саме процесуальні дії. Як відомо, виступаючи часовою формою, в якій відбуваються події і здійснюються дії (бездіяльність), строки породжують юридичні наслідки тільки у зв'язку з діями і подіями [4, 226].

Процесуальні строки визначаються днями, місяцями і роками, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати [65, с. 325]. Настання або закінчення процесуального строку набуває значення лише у сукупності з діями чи подіями, для вчинення або утримання від вчинення яких цей строк встановлено. Без дії чи події процесуальні строки не набувають змісту і значення.

Р.О. Стефанчук під цивільним процесуальним строком розуміє «встановлений законом або судом період часу, впродовж якого може або повинна бути здійснена певна процесуальна дія учасником цивільного процесу» [71, с. 85]. О. В. Рожнов вважає, що процесуальний строк становить проміжок часу, визначений законом чи судом для вчинення процесуальних дій сторонами, іншими особами, які беруть участь у розгляді справи [56, с. 45].

А невизначеність поняття «розумний строк» судового розгляду призвела до того, що 25.01.2006 року Верховним Судом України був ухвалений лист № 1 – 5/45 «Щодо перевищення розумних строків розгляду справ», в якому були визначені лише дії, які окреслюють початок та закінчення проміжку часу, що підлягає оцінці на предмет його розумності з врахуванням критеріїв, вироблених в практиці Європейського суду з прав людини [41].

Підсумовуючи, важливим було б зазначити:

Положення про позовну давність є диспозитивними, а не імперативними в застосуванні, тобто підлягають заявленню в суді (бажано письмово); позовна

давність застосовується виключно до ухвалення рішення судом першої інстанції; суд за власною ініціативою не має право застосовувати позовну давність.

Європейський суд з прав людини, юрисдикція якого поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції (п. 1 ст. 32 Конвенції), наголошує, що позовна давність - це законне право правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду після скоєння правопорушення. Застосування строків позовної давності має кілька важливих цілей, а саме:

- 1) забезпечувати юридичну визначеність і остаточність, захищати потенційних відповідачів від прострочених позовів, та

- 2) запобігати несправедливості, яка може статися в разі, якщо суди будуть змушені вирішувати справи про події, що мали місце у далекому минулому, спираючись на докази, які вже, можливо, втратили достовірність і повноту із плином часу (п. 51 рішення від 22 жовтня 1996 року за заявами № 22083/93, 22095/93 у справі «Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства»; п. 570 рішення від 20 вересня 2011 року за заявою у справі «ВАТ «Нафтова компанія «Юкос» проти Росії»).

Та вважає, що строки давності слугують кільком важливим цілям, а саме:

- 1) забезпеченню юридичної визначеності та остаточності;
- 2) захисту потенційних відповідачів від не заявлених вчасно вимог, яким може бути важко протистояти, та запобігти будь-якій несправедливості, яка могла б виникнути, якби від судів вимагалось виносити рішення щодо подій, що мали місце у віддаленому минулому, на підставі доказів, які через сплив часу стали ненадійними та неповними. Строки давності є загальною рисою національних правових систем договірних держав щодо кримінальних, дисциплінарних та інших порушень (п.137 рішення від 09.01.2013 року за заявою № 21722/11 у справі «Волков проти України») [15].

Що ж стосується поняття процесуального строку.

Вважаємо, що найбільш точним визначенням поняття процесуального строку наведено О. В. Рожновим, оскільки, ним визначено, що процесуальний строк становить саме проміжок часу, визначений законом чи судом для вчинення процесуальних дій сторонами, іншими особами, які беруть участь у розгляді справи.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України корона вірусу COVID-19» від 11 березня 2020 року № 211, згідно статті 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» з метою запобігання поширенню на території України корона вірусу COVID-19 на усій території України встановлено карантин [12]. Строк дії карантину було встановлено до 03 квітня 2020 року. У подальшому строк дії карантину продовжувався Кабінетом Міністрів України до 24 квітня та до 11 травня відповідно на підставі постанов Кабінету Міністрів України у зв'язку з погіршенням епідеміологічної ситуації в країні.

Таким чином, країна в цілому опинилась у складному становищі, що зумовило відповідний вплив і на роботу органів судової влади. Рада суддів України невідкладно відреагувала на введення режиму загальнонаціонального карантину та рекомендувала судам встановити особливий режим роботи, а також рішенням Ради суддів України від 17 березня 2020 року № 19 затвердила рекомендації щодо запровадження судами обмежувальних заходів у їх функціонуванні. Щодо відправлення судочинства та проведення судових засідань, кожна судова установа має право визначати власні правила.

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у цивільних, господарських, адміністративних справах перебіг провадження розпочинається з моменту подання позову і закінчується винесенням остаточного рішення у справі. У разі порушення прав особи щодо розгляду її справи протягом розумного строку відповідальність покладається на державу [39].

Отже, господарські суди повинні організовувати судове провадження таким чином, щоб захист прав особи, яка звернулася до суду, здійснювався в оптимальні строки, а спір про право було вирішено без невинуватених затримок, тобто у «розумні строки», що обумовлюються періодом з моменту звернення особи до суду за захистом прав до остаточного виконання судового рішення. Протилежне може знівельовати довіру учасників провадження до суду і зумовити їх звернення до Європейського суду з прав людини із заявами про порушення національними судами розумних строків судового розгляду, що може потягнути за собою покладення на державу Україна тягару відшкодування заявникам за невинуватену затримку у розгляді справи [43, с. 303]. А, строки і терміни як правові категорії, на всіх стадіях механізму правового регулювання цивільних відносин проявляють свій регулятивний вплив на поведінку учасників цих відносин.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Здійснивши дослідження щодо строків у цивільному праві, виконаного на основі аналізу чинного законодавства України, ряду наукових праць та практики його застосування, нами сформульовано ряд висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства. Основні з них такі.

1. До поняття строку в правовій науці не існує однозначного підходу в юридичній науці, а на законодавчому рівні визначення розкрито недостатньо. Юридичний строк є окремим правовим явищем, що тісно пов'язане з тими чи іншими юридичними фактами (діями або подіями). Таким чином, у цивільному праві строк: 1) є певним проміжком часу (термін – моментом (миттю)); 2) має імперативне або диспозитивне встановлення або закріплення; 3) має тісний зв'язок з юридичними фактами (діями та подіями); 4) встановлюється, як правило, для упорядкування цивільного обігу або захисту порушених цивільних прав.

Строк та термін, має як спільні, так і відмінні риси, що відрізняють ці правові категорії між собою. Терміни у цивільному праві мають різне практичне значення. З однієї сторони терміни визначають граничні межі цивільно-правових строків, з іншої – моменти виникнення тих чи інших прав та обов'язків учасників цивільних правовідносин. У роботі було узагальнено підходи науковців щодо досліджуваних понять та визначено, що строки та терміни є правовою категорією, в якій відбуваються події або здійснюються дії (бездіяльність), та яка породжує юридичні наслідки лише у зв'язку з діями і подіями.

А різноманітність наукових підходів обумовлює потребу в додатковому правовому регулюванні їх застосування у кожній галузі права.

2. Строки у цивільному праві групуються за різними критеріями: за підставами становлення (строки, які визначаються законом чи підзаконними

нормативно-правовими актами, адміністративним актом, договором, рішенням суду); за ступенем самостійності учасників цивільних правовідносин (імперативні, диспозитивні, імперативно-диспозитивні); за розподілом обсягу прав та обов'язків (загальні, спеціальні); за правовими наслідками(правостворюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі); за характером визначеності (абсолютно визначені, відносно визначені, невизначені); за цільовим призначенням (строки здійснення, виконання та захисту цивільних прав). Законодавче ж закріплення строків та термінів викликає багато проблем у їх практичному застосуванні, теоретичному визначенні, а також процесу їх обчислення.

3. Строк — елемент складу будь-якого юридичного факту (дії, події), який має темпоральні межі та містить початковий та кінцевий термін, за допомогою яких обчислюються межі реалізації та захисту прав та обов'язків учасників правовідносин. Строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами, а термін – календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати.

4. За загальним правилом, перебіг строку починається з наступного дня після календарної дати або з настанням події, якими визначено його початок.

5. Закінчення строку залежить від того, на який період він визначений: рік, півроку, квартал, місяць, півмісяця, тиждень. Строк, що визначений роками, спливає у відповідні місяць та число останнього року строку. До строку, що визначений пів роком або кварталом року, застосовуються правила про строки, які визначені місяцями. При цьому відлік кварталів ведеться з початку року. Строк, що визначений місяцями, спливає у відповідне число останнього місяця строку. Строк, що визначений у півмісяця, дорівнює п'ятнадцяти дням. Якщо закінчення строку, визначеного місяцем, припадає на такий місяць, у якому немає відповідного числа, строк спливає в останній день цього місяця. Строк, що визначається у півмісяця, розглядається

як строк, який обчислюється днями, і вважається таким, що дорівнює 15 дням. Строк, що обчислюється тижнями, спливає у відповідний день останнього тижня строку.

6. Якщо останній день строку припадає на неділю або неробочий день, днем закінчення строку вважається найближчий за ним робочий день. Якщо строк встановлено для вчинення будь-якої дії, її може бути виконано до закінчення 24 години останнього дня строку. Проте якщо цю дію має бути вчинено в установі, то строк спливає тоді, коли у цій установі за встановленими правилами припиняються відповідні операції. Письмові заяви та повідомлення, що їх здали до установи зв'язку до закінчення 24 години останнього дня строку, вважаються такими, що здані своєчасно.

7. Тимчасове відстрочення виконання зобов'язань або заборона вчинення певних дій, що вводиться уповноваженим органом державної влади в певній частині або на всій території країни, для певної категорії або для всього населення країни з підстав, що прямо передбачені законом та пов'язані з настанням надзвичайних обставин є мораторієм.

8. Часові категорії «строк», «термін» відіграють важливу роль в у захисті інтересів громадян і суспільства, дисциплінують учасників правових зв'язків, забезпечують чіткість і визначеність у правах та обов'язках суб'єктів. Цю думку поділяють більшість цивілістів. Оскільки як форма, час притаманний цивільним правовідносинам, тому виступаючи часовою формою, в якій відбуваються події і здійснюються дії (бездіяльність), строки породжують юридичні наслідки тільки у зв'язку з діями і подіями.

Строки захисту цивільних прав складають претензійні строки, строки оперативного захисту, позовної давності та процесуальні строки.

9. До прав, які підлягають цивільно-правовому захисту, відносяться всі майнові й особисті немайнові права, які належать суб'єктам цивільного права. Протягом часу дії позовної давності особа може розраховувати на примусовий захист свого порушеного цивільного права чи інтересу судом.

Сплив же позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові.

10. Процесуальний строк становить саме проміжок часу, визначений законом чи судом для вчинення процесуальних дій сторонами, іншими особами, які беруть участь у розгляді справи.

З метою удосконалення чинного законодавства України з питань регулювання строків у цивільному праві, пропонуємо внести наступні зміни та доповнення до деяких законодавчих актів України, а саме:

1. Пропонується удосконалити систему законодавчого закріплення та застосування претензійних строків, насамперед застосовувати претензійні строки, у вигляді права, а не обов'язку, включити претензійні строки у тривалість позовної давності та викласти:

- ч. 1 ст. 257 Цивільного кодексу України в такій редакції: «Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки. Строк позовної давності включає у себе досудове врегулювання спорів (претензій)»;

- ч. 2 ст. 925 Цивільного кодексу України в такій редакції: «Позов до перевізника може бути пред'явлений відправником вантажу або його одержувачем в межах строків позовної давності, встановлених цим Кодексом, у разі порушення його прав.». Замість нині законодавчо встановленого формулювання: «Позов до перевізника може бути пред'явлений відправником вантажу або його одержувачем у разі повної або часткової відмови перевізника задовольнити претензію або неодержання від перевізника відповіді у місячний строк.».

- ч. 2 ст. 315 Господарського кодексу України в такій редакції: «Претензії можуть пред'являтися протягом строку позовної давності.». Замість нині законодавчо встановленого формулювання: «Претензії можуть пред'являтися протягом шести місяців, а претензії щодо сплати штрафів і премій - протягом сорока п'яти днів.»;

- ч. 3 ст. 315 Господарського кодексу України в такій редакції: «Якщо претензію відхилено або відповідь на неї не одержано в строк, зазначений у частині третій цієї статті, заявник має право звернутися до суду в межах строку позовної давності». Замість нині законодавчо встановленого формулювання: «Якщо претензію відхилено або відповідь на неї не одержано в строк, зазначений у частині третій цієї статті, заявник має право звернутися до суду протягом шести місяців з дня одержання відповіді або закінчення строку, встановленого для відповіді.»;

2. З метою прискорення опрацювання та оптимізації роботи суддів, додаткових можливостей для фізичних та юридичних осіб щодо захисту законних прав та інтересів, для відображає чіткої позначки часу під час вчинення юридично значущих дій та уникнення зловживання процесуальними правами на законних підставах, пропонуємо:

- включити до п. 1 наказу Державної судової адміністрації «Про запровадження в дослідну експлуатацію підсистем "Електронний суд" та "Електронний кабінет"» від 01.06.2020 № 247 зобов'язання впровадити у повну експлуатацію підсистем "Електронний суд" та "Електронний кабінет" у строк до 1 квітня 2021 року без використання паперових документів;

- включити в обов'язковому порядку до штатного розпису штатну одиницю фахівця з оптимізації у кожному національному суді, який аналізуватиме кожен ділянку роботи та знаходитиме можливості відмовитись від технологічних архаїзмів;

- за сприяння Міністерства цифрової трансформації України, розробити рекомендації, посадові інструкції та методи роботи фахівця з оптимізації.

Приходимо до висновку щодо необхідності встановлення інших підходів до роботи підприємств, установ та організацій усіх форм власності, подальших наукових досліджень у даному напрямку для встановлення порядку, умов та чітких дій, які допоможуть в майбутньому запобігти неоднозначному

трактуванню законодавчих норм в частині строків, для уникнення зловживань, дестабілізації, у тому числі порушень прав людини, передбачених Конвенцією про захист прав і основоположних свобод, Конституцією України.

Разом з цим, при внесенні у законодавство змін доречно враховувати усталену судову практику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Дата звернення 18 червня 2020 року.

2. Європейська конвенція про обчислення строків (ETS N 76) Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 16.05.1972 № ETS N 76. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_677#Text. Дата звернення 13 вересня 2020 року.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

4. Сімейний кодекс України. Закон від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

5. Цивільний процесуальний кодекс України. Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. Дата звернення 15 червня 2020 року.

6. Цивільний кодекс України, Закон від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1390>. Дата звернення 10 вересня 2020 року.

7. Податковий кодекс України. Закон від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>. Дата звернення 12 травня 2020 року.

8. Кодекс України з процедур банкрутства. Закон від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>. 1. Дата звернення 10 вересня 2020 року.

9. Про введення мораторію на примусову реалізацію майна. Закон України від 29.11.2001 № 2864-III. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2864-14#Text>. Дата звернення 10 вересня 2020 року.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України від 30.03.2020 № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20>. Дата звернення 10 вересня 2020 року.

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України від 17.03.2020 № 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text>. Дата звернення 12 вересня 2020 року.

12. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19»: Постанова Кабінету Міністрів України № 211 від 11 березня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text>. Дата звернення 10 червня 2020 року.

13. Про тимчасову заборону стягнення з громадян України пені за несвоєчасне внесення плати за послуги зв'язку. Закон України від 04.02.1999 № 422-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-14#Text>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

14. Рішення Європейського суду з прав людини від 22.10.1996 року у справі «Стаббінгз та інші проти Сполученого Королівства» (Stubbings and Others v. the United Kingdom), п. 51, Reports 1996-IV. URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6191c.html>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

15. Рішення Європейського суду з прав людини від 09.01.2013 справа «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

16. Огляд судової практики застосування Верховним Судом норм про позовну давність у справах про банкрутство. Рішення, внесені до ЄДРСР, за жовтень 2018 року – травень 2020 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KGS.pdf. Дата звернення 17 вересня 2020 року.

17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.05.2018 року у справі № 369/6892/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75296530>. Дата звернення 18 вересня 2020 року. Дата звернення 10 вересня 2020 року.

18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.01.2019 року в справі № 357/9328/15-ц, провадження № 14-460цс18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013418>. Дата звернення 10 вересня 2020 року.

19. Постанова Верховного суду України від 16 серпня 2017 року № 6-2667цс16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68427656>. Дата звернення 10 вересня 2020 року.

20. Постанова Вищого спеціалізованого суду від 07.02.2014 № 6 «Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-14#Text>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

21. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 21.08.2018 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76103215>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

22. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 05.12.2018 року, справа № 643/4902/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78592679>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

23. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховний Суд від 25.04.2018 року справа № 803/350/17. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/73634800>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

24. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 25.04.2018 року справа № 815/4720/16. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/73700572>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

25. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 13.06.2018 справа № 815/1298/17. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/74768571>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

26. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 14.08.2018 справа № 803/1387/17. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/76035673>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

27. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 28.08.2018 справа № 814/4170/15. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/76138259>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

28. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 08.10.2018 справа № 927/490/18. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/77012030>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

29. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 09.04.2019 справа № 912/1104/18. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/81081514>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

30. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 20.09.2019 року, справа № 904/4342/18. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/84420963>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

31. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 21.10.2020 р. справа № 656/93/20. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/92509709>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

32. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного суду від 09.09.2020 року справа № 61-37209св18. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/91571845>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

33. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 24.07.2019 року справа № 686/5377/18. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/83387296>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

34. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 21.03.2018 року справа № 6-1355/10. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/73001190>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

35. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду ВСУ від 07.11.2018 року, справа № 0907/2-7453/2011. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/79297979>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

36. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20.11.2013 року справа № 6-122цс13. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/35794479>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

37. Постанова Третньої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 15.01.2020 справа № 200/19766/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87144757>. Дата звернення 17 вересня 2020 року.

38. Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.12.2013 року № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014600-13>. Дата звернення 17 вересня 2020 року.

39. Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за 2011 – перше півріччя 2012 року. Вищий Спеціалізований Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-13#Text>. Дата звернення 10 вересня 2020 року.

40. Щодо обчислення процесуальних строків, зокрема, строків відкриття провадження в адміністративній справі. Вищий адміністративний суд; Лист від 27.08.2012 № 1909/12/13-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1909760-12#Text>. Дата звернення 18 вересня 2020 року.

41. Щодо перевищення розумних строків розгляду справ. Лист Верховного суду України від 25.01.2006 № 1-5/45. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5_45700-06#Text. Дата звернення 10 вересня 2020 року.

42. Александров, Н. Г. Законность и правоотношения в советском обществе. Госюриздат, 1955. 176 с.

43. Андрієчко І. М. Розумність строків судового провадження як складова права на справедливий суд. Правове життя сучасної України, 2020. Том 2., 480 с.

44. Білоусов Ю.В., Лозинська С.В., Русу С.Д. та ін. Цивільне право України: навчальний посібник. За ред. Р.О. Стефанчука. Київ. Прецедент, 2005, 108с.
45. Бірюков І.А., Заїка Ю.О., Співак В.М. Цивільне право України: Загальна частина. Київ: Наук. думка, 2000. 301 с.
46. Большой юридический словарь. Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. 2-е изд., перераб. и доп. М. ИНФА-М, 2004. 704 с.
47. Вахонєва Т. М. Строки (терміни) у цивільному праві. Автореферат до дисертації. Київ, 2005. 19с.
48. Вахонєва Т.В. Поняття та юридична природа строків (термінів) за новим цивільним законодавством України. Право України. 2003. № 12, 44 с.
49. Ворожейкин Е. М. Семейные правоотношения в СССР. М. Юрид. лит, 1972. 336 с.
50. Гражданский кодекс Украины: Комментарий. Изд. 2-е. Х. Одиссей, 2004. Т. 1. 832 с.
51. Гуйван П. Д. Теоретичні питання строків у приватному праві: монографія. Х. Право, 2014. с. 140–141.
52. Данилець Л. В. Зупинення перебігу процесуальних строків на період карантину як можливість зловживання цивільними процесуальними правами. Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар., том 2., 2020. 358-479с.
53. Емельянов В. П. Гражданское право Украины. практ. пособ. Днепропетровск. УкО ИМА Пресс, 1994. 144 с.
54. Кириллова, М. Я. Сроки в гражданском праве. Исковая давность. 2-е изд., испр. и доп. М. : Статут, 2007. 78 с.
55. Красавчиков О.О. Организационные гражданско-правовые отношения: Антология уральской цивилистики.1925-1989.М. Статут, 2001.198 с.

56. Курс цивільного процесу : підручник. В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.
57. Луць В. В. Методологічне значення категорій "строк" і "термін" у цивільному праві України. Часопис цивілістики. - 2018. Вип. 31. С. 80 -88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2018_31_19. Дата звернення 18 вересня 2020 року.
58. Луць В. В. Строки (терміни) у механізмі правового регулювання цивільних відносин. Приватне право і підприємництво. 2019. Вип. 19. С. 87-92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppiv_2019_19_20. Дата звернення 18 вересня 2020 року.
59. Луць В. В. Строки і терміни у цивільному праві. монограф. Юрінком Інтер, 2013. 320 с.
60. Луць В. В. Методологічне значення категорій "строк" і "термін" у цивільному праві України. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2017. Вип. 43. С. 40-59.
61. Майданик Н. Р. Натуральні зобов'язання в цивільному праві України: системність, класифікація, види. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015.
62. Маріц Д. О. Преклюзивні строки в цивільному праві. Держава та регіони. Сер. Право. 2013. Вип. 3. 67-71 с.
63. Маріц Д. О. Строки і терміни у договорах про реалізацію майна : монографія. К. : Дакор, 2013. - 203 с.
64. Маркосян А. В. Юридические факты в семейном праве. автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 "Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право" М., 2007. 24 с.
65. Науково-практичний коментар кодексу адміністративного судочинства України. За загальною редакцією О.М. Пасенюка. К. Юрінком Інтер, 2009. 699 с.

66. Панченко С. С. Правова природа строку у цивільному праві. Університетські наукові записки. 2015 № 3. С. 87-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2015_3_12. Дата звернення 10 червня 2020 року.
67. Романюк Я. М. Застосування цивільно-правових норм у цивільному судочинстві України (питання теорії і практики). Монографія. Київ: Ін Юре, 2016.
68. Ромовська З. В. Українське цивільне право: Загальна частина, академічний курс: підручник. Атіка, 2005. 540 с.
69. Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. Гражданское право Украины. учебник. Х. Одиссей, 2004, 192 с.
70. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар за. ред. Харитонova Є.О. Х.: Одиссей, 2006, 253 с.
71. Цивільний процес: навч. посіб. А. В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін.; за ред. Ю.В. Білоусова. Київ. Прецедент, 2006. 293 с.
72. Шовкова О. В. Позовна давність як різновид цивільно-правових строків. Дис. канд.юрид.наук. Х. 2007.
73. Шовкова О. В. Позовна давність як різновид цивільно-правових строків: дис.канд. юрид. наук: 12.00.03. Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Х.: 2008. 17 с.